

Petri Honkonen

Suomalaista alkoholipolitiikkaa

Suomella ja suomalaisilla voisi sanoa olevan intohimoinen suhtautuminen alkoholiin. Sen vaikutus on näkynyt aika ajoin vahvasti suomalaisessa politiikassa.

Suomalaiseen alkoholipolitiikan perustavanlaatuisen ajatus on ollut alkoholin haittojen vähentäminen, mutta samalla on haluttu kerätä rahoitusta haittojen ehkäisyyn ja hoitoon. Suomalaisten hyvin tuntema Alko Oy on perustettu tähän tarkoitukseen. Pääsääntöisesti itsenäisen Suomen historiassa alkoholin verotusta on nostettu, pyrkimyksenä estää tai lieventää alkoholin aiheuttamia haittoja.¹

Ymmärtääksemme suomalaista alkoholipolitiikkaa, otetaan pieni katsaus siihen, miten eduskunta ja Alko Oy ovat erilaisilla toimenpiteillään vaikuttaneet alkoholin sääntelyyn.

Aikansa moderni, yksikamarinen eduskunta päätettiin perustaa vuonna 1906 ja ensimmäiset eduskuntavaalit käytiin heti seuraavana vuonna 1907. Melkein ensimmäiseksi työkseen tuore eduskunta päätti asettaa alkoholin kieltolain Suomen suurruhtinaskuntaan.

Kieltolaissa säädettiin seuraavasti: ”alkoholipitoisten aineiden valmistus, maahantuonti, myynti, kuljetus, säilytys ja varastossapito olkoon sallittu ainoastaan lääkinnällisiin, teknillisiin tai tieteellisiin tarpeisiin”. Laki itsessään tuli voimaan vasta 1.6.1919 muutamien mutkien kautta.²

Suomen perustuslaki mahdollistaa neuvoa-antavat kansanäänestykset.³ Suomen historiassa on järjestetty vain kaksi kertaa neuvoa-antava kansanäänestys. Toinen oli äänestys Suomen liittymisestä Euroopan Unioniin ja kansanäänestys järjestettiin 16.10.1994. Suomen historian ensimmäinen kansanäänestys pidettiin juuri alkoholista ja kieltolaista: 29.-30.12.1931 valtio halusi tietää kansalaisten mielipiteen kieltolaista: pitäisikö laki kumota.

Kansanäänestyksessä tiedusteltiin kolmea asiaa, joista yhteen vaihtoehtoon piti vastata: 1) olisiko kieltolaki pysytettävä täysikiellon pohjalla; 2) olisiko kieltolaki muutettava ja säädettävä laki, joka sallisi mietojen alkoholijuomien

valmistuksen ja kaupan säännöstelyn ja verotuksen alaisena, vai 3) olisiko kieltolaki kumottava ja säädettävä laki, joka sallisi muidenkin kuin mietojen alkoholijuomien valmistuksen ja kaupan säännöstelyn ja verotuksen alaisena. Ensimmäinen vaihtoehto tarkoitti käytännössä kieltolain jatkamista, toinen vaihtoehto kompromissia ja kolmas puolestaan kieltolain kumoamista.

Selkeän enemmistön sai kolmas vaihtoehto: 546 293 ääntä eli 70 % kaikista äänistä.⁴ Toiseksi eniten ääniä (217 169, 28 %) sai kieltolain jatkamista toivova kanta. Kompromissin puolesta äänesti vain 1.4 % eli 10 947 kansalaisista. Suomalaisten viesti oli selvä – kieltolaki oli purettava. Siitä alkoi suomalaisen Alkon tarina osana suomalaista yhteiskuntaa ja alkoholipolitiikkaa. Suomalaiset pääsivät tutustumaan Alkon tuotteisiin 5. huhtikuuta 1932 klo 10 lähtien. Historia tuntee hetken lukusarjana 5-4-3-2-1-0.⁵

Voimassa olleen osakeyhtiölain mukaan valtio ei voinut yksin perustaa ja omistaa yhtiöitä. Alkon perustajiksi valikoituivat sosiaaliministeri K.E. Kilpeläinen, valtiovarainministeri Kyösti Järvinen ja oikeusministeri T.M. Kivimäki. Kilpeläinen merkitsi valtion puolesta 29 998 osaketta, joiden nimellisarvo oli 1000 markkaa kappaleelta. Järvinen ja Kivimäki saivat molemmat yhden osakkeen.⁶

Voisi sanoa kuitenkin, ettei valtio hyvää hyvyttään purkanut kieltolakia ja perustanut Alkon monopolia. Suomessa elettiin pula-aikaa ja valtiontalous oli suurissa vaikeuksissa. Valtion kassa tarvitsi kipeästi täytettä. Valtion alkoholimonopolilla nähtiin mahdollisuus parantaa tilannetta ja kerätä miljoonia markkoja verotuloja.⁷ Tämä myös toteutui. Alkojen suosio näkyi ja pimeän viinan määrä vähentyi. Valtio sai ensimmäisenä vuonna tuloja alkoholin myynnistä yhteensä 187 miljoonaa markkaa, joka vastaa noin 89 miljoonaa euroa vuoden 2005 rahassa.

Mielenkiintoisena yksityiskohtana alkoholipolitiikan historiassa voidaan pitää sitä, että aina kun hintoja on korotettu viinankulutuksen vähentämiseksi, ovat valtion tuotot silti pääsääntöisesti nousseet. Toisena erikoisuutena voidaan pitää sitä, että osa valtion monopolina toimineen Alkon tuotoista ohjattiin kunnille. Vuosina 1936–1937 kunnat käyttivät noin 40 prosenttia näistä rahoista lainojen maksamiseen, 14-20 prosenttia verontasausrahaan ja loput muun muassa raittiustyöhön ja alkoholihuoltoon.⁸

Alkosta tuli vasta vuonna 1994 täysin valtio-omisteinen yhtiö. Edesmenneiden ministereiden Järvisen ja Kivimäen perikunnat omistivat osakkeet aina loppuvuoteen 1994. Valtioneuvosto teki päätöksen osakkeiden lunastamisesta 1.12.1994. Tätä oli aiemminkin yritetty, mutta perikunnat olivat vas-

tustaneet. Osakkeista maksettiin 10 markkaa ja 65 penniä kappaleelta. Tilanteen muutoksen taustalla oli alkoholilain muutos. Uusi alkoholilaki määritteli selkeästi, että Alkon osakekannan omistaa yksiselitteisesti valtio. Osakeyhtiölaki oli myös muuttunut Alkon perustamisen jälkeen.⁹

Aika ajoin suomalaista alkoholipolitiikkaa on höllennetty. Vuonna 1969 voimaan astui keskiolutlaki, jonka eduskunta oli hyväksynyt 26.7.1968 äänin 137–33. Uusi laki mahdollisti III-oluen myynnin vähittäistavarakaupoissa. Sen seurauksena alkoholin kulutus kaksinkertaistui muutamassa vuodessa ja 2000-luvun puolivälissä suomalaisten alkoholinkäyttö oli jo kolminkertaista. Se oli murros myös suomalaisten alkoholimieltymyksissä. Hetkellisesti jo lain säätämisen jälkeen olut nousi suosituimmaksi alkoholijuomaksi väkevien viinujen ohi. Pysyvästi olut muodostui suomalaisten suosikkialkoholiksi 1980-luvulla.¹⁰

Oma lukunsa suomalaisessa politiikassa ovat niin kutsutut ministeriviinat. Vuoden 1968 alkoholilaki mahdollisti alkoholin myymisen Alkosta *verotto-mana* Suomen korkeimmille edustajille erilaisia tilaisuuksia varten. Käytäntö oli jo olemassa ennen lakia. Alkoholia myytiin valtiojohdolle jo Alkon perustamisesta lähtien vuodesta 1932. Korkeimpiin edustajiin laskettiin ministerien ohelle muun muassa tasavallan presidentti, korkeimpien oikeuksien presidentit, maaherrat ja puolustusvoimain komentaja. Esimerkiksi vuonna 1972 pullo Koskenkorvaa maksoi 17 markkaa ja 20 penniä, ministerille puolestaan vain 1 markan ja 10 penniä.

Säännös ministeriviinoista kumottiin 1.1.1984. Taustalla oli keskustalaisen sosiaali- ja terveysministeri Marjatta Väänäsen aloite. Nähtiin, että ministeriviinoista eroon pääsemiselle oli ”merkitystä kansalaisten alkoholiasenteita ohjaavalta kannalta”.¹¹ Ministeriviinon kumoamisella oli varmasti myös moraalinen vaikutus. Jos kansalaisten alkoholihaittoja halutaan torjua, pitää valtiojohdon näyttää myös mallia.

Suomalainen alkoholipolitiikka herättää intohimoja myös 2000-luvulla. Perinteisesti alkoholiverotusta on Suomessa kiristetty, mutta lähihistorian aikana on menty toiseenkin suuntaan. Vuonna 2004 Euroopan Unioni oli laajentumassa ja Virosta, Latviasta sekä Liettuaista oli tulossa jäseniä. Suomesta on pitkään tehty matkoja eteläisen veljeskansan luo edullisen alkoholin toivossa.

Ennen EU-jäsenyyttä Virosta sai tuoda tietyn kiintiön verran juomia, mutta jäsenyyden myötä nämä kiintiöt hävisivät. Suomessa toteutettiin alkoholin veronalennus huhtikuussa 2004, koska Viron liittymisen Euroopan Unioniin

pelättiin romauttavan valtion verotulot, vaarantavan alan työpaikat kauppoissa, ravintoloissa, panimoissa ja Alkon myymälöissä. Hallitus oli tehnyt veronalennuspäätöksen syksyllä 2003. Päätöksen seurauksena alkoholin käyttö lisääntyi, terveyshaitat kasvoivat ja kuolemat lisääntyivät.¹²

Vuonna 2004 Suomi alensi alkoholiverojaan keskimäärin 33 prosenttia. Alko Oy:n hallitus kannatti mahdollisimman suuria veronalennuksia, jotka tulisi tehdä kerralla, viimeistään toukokuussa 2004 ennen Viron tuleamista EU:n jäseneksi. Alkon näkökulma oli, että ilman veronalennuksia alkoholi-kauppa siirtyisi Viroon, mikä puolestaan lisäisi harmaata kauppaa ja alaikäisille myyntiä. Haitat siirtyisivät Suomeen, mutta verotulot menisivät Viroon.

Veronalennuksista huolimatta Alkon myynti tippui vuonna 2004 11 prosenttia ja vuonna 2005 13 prosenttia verrattuna vuoteen 2003. Liikevaihtoon tuli lovi. Alkon liikevaihto oli vuonna 2003 1133 miljoonaa euroa, vuonna 2004 1005 miljoonaa euroa ja vuonna 2005 985 miljoonaa euroa. Vuonna 2006 liikevaihto alkoi kuitenkin kohota, ylittäen jälleen miljardin euron rajan.¹³

2000- ja 2010-luku ovat olleet alkoholipolitiikan liberalisoitumisen aikaa. Vuonna 2017 eduskunta käsitteli nelosoluen vapauttamista ruokakauppoihin. Pitkällisen eduskuntakeskustelun jälkeen nelosolut vapautettiin tiukan äänestyksen jälkeen äänin 98–94. Päivittäistavarakaupoissa sai 1.1.2018 lähtien myydä 5,5 prosenttista olutta aiemman 4,7 prosenttisen sijaan.¹⁴

Nykyinen hallitus on tekemässä historiaan peilaten uudenlaisen siirron alkoholin verotuksen osalta. Toisten alkoholijuomien verotus nousee, toisten puolestaan laskee. Viinien, viinosten ja lonkeroiden verotus nousee 8,3–12,7 prosenttia ja samanaikaisesti oluen verotusta tiputetaan 4,9 prosenttia.¹⁵

Oma mielenkiintoinen kysymyksensä on se, minkälaisia seurauksia harjoitetulla alkoholipolitiikalla on ollut. Alkoholin kulutus on jatkuvasti kasvanut aina 2010-luvulle saakka. Kysymys kietoutuu vuoden 1969 keskiolun reformin ympärille. Suomessa on siitä lähtien mennyt suurempi osuus kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista alkoholiostoihin muihin Pohjoismaihin verrattuna.¹⁶

Suomessa maaseutu ja etenkin naiset tunnettiin raittiina ennen vuoden 1969 reformia, kun keskioluen vapauttamisen lisäksi Alkon myymälöitä alettiin perustaa maaseudullekin alueellisen tasa-arvon nimissä. Samaan aikaan Ruotsissa korotettiin alkoholin hintoja, ja vuoden 1965 keskioluen vapauttamisesta nousseiden haittojen vuoksi kauppoissa myytävä olut laimennettiin (folköl) vuonna 1977 haittojen vähentämiseksi. Suomessa kuljettiin toi-

seen suuntaan. Alkon myymälöiden lisäksi anniskeluravintoloiden määrä oli 1980-luvulla huipussaan. Samoin oli alkoholimyrkytysten määrä.¹⁷

Suomi valitsi alkoholipolitiikan liberalisoimisen tien, ja suuret ikäluokat hukkuivat tähän aaltoon ensimmäisinä. Oma tutkimuksen aiheensa on, mikä sosiaalinen merkitys näillä päätöksillä on ollut, ja miten harjoitettu politiikka on näkynyt esimerkiksi kansanterveyden heikentymisenä ja kasvaneina terveydenhuollon kustannuksina – alkoholistiperheessä lapsuuden eläneiden kokemuksista puhumattakaan. Tätä teemaa käsittelevistä kirjoista mainittakoon esimerkiksi Ani Kellomäen *Kosteusvaurioita – kasvukertomuksia pullon juurelta* (Atena 2017).

Tulevien vuosien keskustelun aiheeksi muodostuu varmasti viinien vapauttaminen Alkosta. Myös Alkon monopolin purkaminen on noussut esille. Aika näyttää mihin suuntaan suomalainen alkoholipolitiikka menee.

Petri Honkonen on kolmannen kauden kansanedustaja ja entinen tiede- ja kulttuuriministeri Keski-Suomen vaalipiiristä. Hän on valmistunut Jyväskylän yliopistosta historian ja yhteiskuntatieteiden opettajaksi.

Viitteet

- 1 Häikiö, 2007, 35.
- 2 Häikiö, 2007, 17.
- 3 Perustuslaki 53§.
- 4 Suomen virallinen tilasto, XXIX vaalitulasto, kieltolakiäänestys v.1931, 1932, 9.
- 5 Häikiö, 2007, 17.
- 6 Häikiö, 2007, 85–86.
- 7 Häikiö, 2007, 78–79.
- 8 Häikiö, 2007, 107.
- 9 Helsingin Sanomat, 2.12.1994, <https://www.hs.fi/talous/art-2000003388256.html>.
- 10 Puska, 2014, 98; Karlsson & Österberg, THL, 2014.
- 11 Helsingin Sanomat, 16.6.2003 <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000004147851.html>.
- 12 Puska, 2014, 99–100.
- 13 Häikiö, 2007, 446.
- 14 Eduskunta, täysistunto 19.9.2017, HE100/2017; eduskunta, täysistunto 19.12.2017, HE100/2017.
- 15 Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma, 2023, 237.
- 16 Häikiö, 2007, 464.
- 17 Häikiö 2007, 229–231.

Lähteet

Eduskunta, täysistunto 19.9.2017, HE100/2017.

Eduskunta, täysistunto 19.12.2017, HE100/2017.

Karlsson, Thomas & Österberg, Esa. *Mitä tilastot kertovat suomalaisten alkoholin-käytöstä*. Verkkoartikkeli. 2014. Noudettu osoitteesta https://web.archive.org/web/20140428053429/http://www.thl.fi/fi_FI/web/neuvoa-antavat-fi/mita-tilastot-kertovat-suomalaisten-alkoholinkaytosta.

Helsingin Sanomat. *Alko vihdoin kokonaan valtion omistukseen*. 1994. Noudettu osoitteesta <https://www.hs.fi/talous/art-2000003388256.html>.

Helsingin Sanomat. *Halpaa ministeriviinaa juotiin 50 vuotta*. 2003. Noudettu osoitteesta <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000004147851.html>.

Häikiö, Martti. *Alkon historia. Valtion alkoholiliike kieltolain kumoamisesta Euroopan Unionin kilpailupolitiikkaan 1932-2006*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 2007.

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelma, 2023. Noudettu osoitteesta *Vahva ja välittävä Suomi* : Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023 (valtioneuvosto.fi).

Puska, Pekka. *Raha tai henki*. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy, Docendo Oy, 2014.

Suomen perustuslaki. Noudettu osoitteesta Suomen perustuslaki 731/1999 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX®.

Suomen virallinen tilasto. *XIXX vaalitulasto, kieltolakiäänestys vuonna 1931*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1932. Noudettu osoitteesta https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67217/kieltol_1931.pdf?sequence=1&isAllowed=y.